

УДК 378.147'013.42 (076.6)

О.В. Знобей

Сумський державний педагогічний університет

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЯК АКТУАЛЬНА ОСВІТНЯ ПРОБЛЕМА

У статті висвітлено окремі аспекти ефективної професійної практики студентів вищого навчального закладу за спеціальністю «Соціальна педагогіка».

В статье отражены отдельные аспекты эффективной профессиональной практики студентов высшего учебного заведения специальности «Социальная педагогика».

In the article the separate aspects of effective professional practice of the students of the higher educational establishment are reflected after speciality «Social pedagogics».

Постановка проблеми. Глобальні проблеми сучасності, пов'язані з життєдіяльністю людини, вимагають вирішення питань соціального захисту, психолого-педагогічної підтримки, соціального виховання особистості, сім'ї, різноманітних груп населення. Зміни, які відбулися в українському суспільстві протягом останнього десятиріччя, зумовили загострення наявних і виникнення нових суспільних протиріч. Саме тому виникла потреба виокремлення соціально-педагогічного фаху, що визначило відповідну необхідність розробки теоретико-методичних та організаційно-управлінських засад підготовки фахівців високого рівня кваліфікації для соціальної і соціально-педагогічної сфери. Останнє з окреслених завдань можливо виконати лише за умови оптимізації стратегії соціальної освіти. Особливо великого значення набуває це питання в період приєднання України до Болонської угоди, входження її до єдиного Європейського освітнього простору.

Сьогодні здійснення практичної підготовки соціальних педагогів в умовах української системи освіти має певні особливості, зумовлені специфікою процесу становлення й розвитку професії соціального педагога в нашій країні. Підготовка фахівців для соціально-педагогічної сфери у вищих навчальних закладах України розпочалась порівняно недавно, тому однією з актуальних науково-практичних проблем, яка потребує розробки теоретичних і технологічних засад, є процес набуття майбутніми спеціалістами професійного фаху. Суттєвим, з огляду на професіоналізацію, є практичне навчання студентів, зорієнтоване на формування необхідних професійних умінь і навичок, становлення стійкої мотивації активної професійної діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Сучасною педагогічною наукою розроблені базові положення інтегративного підходу до змісту професійної підготовки майбутнього педагога щодо:

- педагогічних засад професійної підготовки майбутніх вчителів;
- єдності теоретичної і практичної підготовки до педагогічної діяльності.

У відповідності до зазначених положень досліджується проблема фахового вишколу майбутніх соціальних педагогів в сучасній Україні, вивчається плідний досвід практичної підготовки соціальних педагогів за кордоном.

Аналіз наукової літератури та стану підготовки майбутніх соціальних педагогів у системах вищої освіти нашої та інших країн (С. Архипова, А. Бойко, Р. Вайнола, Ю. Галагузова, Л. Гуслякова, А. Капська, І. Ковчина, В. Масленникова, Н. Ничкало, О. Савченко, В. Поліщук, В. Сластьоніна, С. Тетерський, З. Фалинська, С. Чистякова, Б. Шапіро, Н. Шмельова та інші) свідчить, що практична підготовка трактується як важливий компонент процесу формування професійної компетентності зазначених фахівців – системи спеціальних знань, умінь, навичок; прагнення і здатності до самостійного, творчого вирішення професійних завдань; психологічної і соціально-психологічної готовності виконувати професійні обов'язки. В той же час, у контексті ефективності практичної складової фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів недостатньо дослідженням залишається питання механізмів її оптимізації.

Мета статті – висвітлити окремі аспекти практичної підготовки студентів вищого навчального закладу спеціальності «Соціальна педагогіка» в сучасній вітчизняній системі освіти.

Виклад основного матеріалу. Соціально-педагогічна практика є, по суті, комплексом різних видів спеціалізованих практик, кожна з яких має свою специфіку. Даний комплекс реалізує теоретично обґрунтовану, практично виважену та нормативно визначену державним освітнім стандартом модель ступеневої підготовки майбутніх соціальних педагогів у процесі різних видів соціально-педагогічної практики.

Провідними принципами побудови моделі ступеневої практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів є:

Принцип поступового професійного ускладнення соціально-педагогічної практики. Полягає в цілеспрямованому, дозованому

зростанні складності професійних завдань (від ознайомлення з сучасними соціально-педагогічними технологіями через оволодіння типовими професійними вміннями й навичками до самостійного аналізу соціально-педагогічних ситуацій та конструювання й впровадження засобів продуктивного соціально-педагогічного впливу).

Принцип інтеграції. Полягає в утворенні таких спільних завдань: внутрішнього вибору студентом образу професійного взірця або окремих його компонентів (рис, властивостей) як ідеалу власного фахового самовираження і зовнішніх завдань, представлених моделлю ступеневої практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Принцип особистісної орієнтації. Визнає домінантними не зовнішні, а внутрішні чинники навчального процесу, до яких належать психофізіологічні механізми розвитку людини, особистісна мотивація якої спрямована на оволодіння фахом соціального педагога [2].

Ефективність практичного навчання значною мірою зумовлюється: змістом практичної підготовки; методами навчання і характером взаємодії студента й керівника практики; об'єктивними умовами проходження практики; стилем керівництва та оцінювання результативності практики.

Базою для здійснення практичної підготовки студентів під наглядом керівника практики виступають заклади різного відомчого підпорядкування, що умовно об'єднуються на основі наявності серед їх функціональних завдань сегменту соціально-педагогічної спрямованості. Практична підготовка майбутніх фахівців – це період творчого переосмислення теоретичного матеріалу, набутого в аудиторіях вищого навчального закладу, та ґрунт для стимулювання власної пізнавальної активності. Ефективна практична підготовка визначається потужним чинником становлення індивідуального стилю професійної діяльності майбутнього фахівця.

Розмаїття принципів, підходів і критеріїв практичної роботи ускладнюють процес узгодження теорії і практики, завдань освіти щодо підготовки майбутніх фахівців до конкретної діяльності. У галузі соціально-педагогічної роботи такі розбіжності є відчутнішими, ніж у будь-якій іншій сфері. Це зумовлює виникнення між відповідними установами та навчальними закладами взаємних непорозумінь з приводу невідповідності запропонованих послуг потребам кожної зі сторін. Найістотнішими з них є претензії стосовно:

- рівня та якості підготовки фахівця, якого потребує установа;

– неефективного, з погляду навчального закладу, використання практиканта або молодого фахівця на робочому місці (зазвичай, не за призначенням).

Деякою мірою розрив між теорією та практикою в соціальній сфері спричинений складною інституційною структурою цього виду професійної діяльності [6, 469].

Вивчення нормативних та інструктивних документів Міністерства освіти та науки України, науково-педагогічної й методичної літератури з проблем професійної підготовки соціальних педагогів вищої кваліфікації [5; 6; 7], а також аналіз власного досвіду роботи щодо організації та проведення різних видів соціально-педагогічної практики дають підстави виділити умови ефективної практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах. Продуктивним нам вбачається підхід щодо систематизації загалу цих умов на основі його поділу на: організаційно-педагогічні, психолого-педагогічні та матеріально-фінансові умови.

До організаційно-педагогічних умов належать: організація єдиної системи практичної підготовки майбутніх фахівців для закладів соціальної сфери регіону; координація усієї роботи з практичного навчання соціальних педагогів вищої кваліфікації на рівні зв'язку: вищий навчальний заклад, заклади соціальної і соціально-педагогічної сфер; залучення майбутніх соціальних педагогів до загальної системи кадрової інфраструктури соціально-педагогічної роботи з населенням регіону; наявність ділових контактів організаторів практики з працівниками соціальної сфери; залучення майбутніх соціальних педагогів до волонтерської діяльності; активне залучення студентів до вирішення актуальних соціально-педагогічних проблем, що мають місце як у країні загалом, так і в конкретному регіоні зокрема; організація активної пропаганди знань та цінностей соціально-педагогічної діяльності.

Психолого-педагогічні умови ефективності практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів передбачають: позитивне ставлення керівників різних відомчих секторів регіональної адміністрації до соціально-педагогічної діяльності та розуміння вузівського практичного потенціалу; розуміння і позитивне ставлення керівників різних відомчих секторів, відомств і соціальних служб до важливості належної практичної підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери; увагу й

підтримку з боку органів місцевого самоврядування в питаннях підготовки фахівців вищої кваліфікації для соціально-педагогічної діяльності; врахування специфіки цієї підготовки (у плані актуальності й відносної новизни професії); урахування конкретних особливостей регіону для забезпечення оптимально раціональної організації практичної підготовки майбутніх фахівців; диференційований характер практичної підготовки з урахуванням потреб представників різних груп „соціального ризику” в регіоні та потреб і побажань студентів.

Дотримання зазначених умов забезпечує оптимальний режим функціонування системи практичної підготовки соціальних педагогів на регіональному рівні, незалежно від адміністративно-територіального типу регіону й особливостей соціально-педагогічної діяльності та потреб клієнтів.

До матеріально-фінансових умов ефективності практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів належать:

1) достатня матеріально-фінансова база практичного навчання, що передбачає: фінансування міністерствами та відомствами; наявність відповідних приміщень, насамперед – аудиторій, обладнаних комп’ютерною технікою, аудіо- й відеоапаратурою; наявність бібліотечного фонду; підготовку проектів і одержання ґрантів;

2) базовий та кадровий потенціал для практичної підготовки соціальних педагогів, а також матеріальні та фінансові можливості для підготовки методистів практики й стимулювання їхньої праці.

Комплексний підхід до проблеми ефективності практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів зумовлює необхідність аналізу низки специфічних складників, що впливають на якість підготовки та пов’язуються з її учасниками.

Найпершим з таких складників є *соціальний заклад*, що виступає в якості бази практики. Він повинен адекватно поєднувати свої обов’язки з наданням можливостей навчання фахівцям-початківцям. Керівник соціального закладу має забезпечити підтримку з боку обслуговуючого персоналу, потрібну для здійснення ефективної практичної діяльності. Участь у практичній підготовці майбутніх фахівців для соціальної служби не завжди є рентабельною. Однак ці витрати виправдані такими перевагами, як безпосереднє ознайомлення соціальних працівників з провідними тенденціями соціальної освіти, участь у підготовці та змога підбору нових

кадрів, підвищення якості соціального обслуговування, залучення студентів-практикантів до безпосередньої роботи соціальної служби, поповнення із числа студентів-практикантів лав волонтерських загонів для здійснення соціально-педагогічної роботи в регіоні [3, 82].

Ефективність практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів також значною мірою залежить від рівня підготовки та професійної компетентності *керівників практики*. Як відомо, власне керівники практики опікуються підбором баз практики, укладанням відповідних договорів, визначають навчальні завдання для кожного виду практики та аналізують хід практики, налагоджують взаємини студентів із працівниками бази практики, беруть участь у настановних і звітних конференціях, досліджують результати практики студентів а також оцінюють проведення й проходження практики загалом, результати кожного студента зокрема. Як свідчить аналіз, здебільшого діяльність керівників практики оцінюється без урахування великого обсягу роботи поза навчальним розкладом, пов'язаного з налагодженням міжособистісних стосунків студентів і співробітників закладів, що є базами практики. Організація та підтримання зв'язку між навчальним закладом і установою, в якій відбувається практична підготовка студентів, є складним завданням, що вимагає значних організаторських зусиль. До того ж, відповідальність за виконання програми практики з урахуванням індивідуальних потреб і побажань студентів також лежить на організаторах практики [1].

Сама сутність процесу практичної підготовки унеможливлює перебування *студента* в позиції пасивного слухача. Умови практики вимагають від майбутнього фахівця активної свідомої участі під час «професійної апробації» для того, щоб наблизити цей процес якомога більше до своїх потреб: до обраної кваліфікації, місця майбутньої роботи чи кола наукових інтересів.

Проте цілком поширеними є випадки виникнення протиріч між умовами проходження соціально-педагогічної практики майбутніми фахівцями та визначеними ними перспективами професійного зростання або їх недорозвиненістю. Такі протиріччя зумовлюються:

— конкретизацією змісту практики як комплексу навчальних завдань у відповідності до специфіки певних закладів, що виступають базами соціально-педагогічної практики;

- певним дефіцитом спектру закладів соціально-педагогічного спрямування в регіонах;
- формалізованим підходом до проблеми врахування потреб особистісного розвитку майбутніх соціальних педагогів при закріпленні їх за конкретними базами соціально-педагогічної практики;
- недостатністю досвіду соціально-педагогічної взаємодії студента в якості компетентного джерела втручання в певні ситуації соціальної взаємодії.

Власне тому, на нашу думку, для оптимізації організації соціально-педагогічної практики такими важливими є:

- формування кожним студентом індивідуального професійного портфоліо з відповідними складовими, однією з яких є поетапний план його особистісного професійного становлення;
- складання індивідуального плану проходження практики майбутнім соціальним педагогом у сполученні завдань загальної фахової підготовки та завдань його професійного зростання.

Практична підготовка, зазвичай, ґрунтується на припущеннях чи сподіваннях, що студент є дорослим свідомим слухачем, здатним і готовим взяти на себе відповідальність за проходження навчального процесу. Для більшості студентів це є новою вимогою, до якої вони не завжди готові. Тому практична підготовка вимагає від студентів значних зусиль в аспекті формування у них почуття відповідальності за власні дії та благополуччя інших людей, до долі яких вони стають причетними через надання послуг під час проходження практики [4, 8].

У процесі практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів як чинник її ефективності не можна не враховувати потреби *клієнта* чи *групи клієнтів*. Запобігаючи такому негативному явищу, як зниження якості обслуговування клієнтів установ соціально-педагогічного спрямування через процес практичного навчання майбутніх фахівців, від усіх сторін організації практики вимагається ретельне планування відповідної діяльності студентів. На практиці, певні соціальні служби інколи виокремлюють групи клієнтів, розгляд справ яких передається від одного студента-практиканта до іншого. Буває, що клієнти навіть пишаються своєю роллю у професійній орієнтації майбутніх соціальних педагогів. Проте в такому досвіді, винятково через недостатню часову дію на арені

українського суспільства соціальних педагогів, зовсім не враховано права й обов'язки клієнтів [6].

До того ж, аналіз власного досвіду діяльності щодо організації та здійснення практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів дає підстави стверджувати про наявність у зазначеному процесі суттєвої проблеми. В той час, як майбутній учитель-предметник є чітко зорієнтованим не лише у змісті своєї майбутньої професійної діяльності, а й у специфіці її умовного об'єкту (наприклад, молодші школярі, або учні середніх і старших класів), майбутній соціальний педагог, зазвичай, проходить фахову підготовку маючи за орієнтир лише зміст фахової соціально-педагогічної діяльності. Відповідно до нього, досить широким (і специфічним) є не лише спектр професійних умінь соціального педагога, але й мережа закладів соціально-педагогічного спрямування – осередків його професійної діяльності. Відповідно, навіть у межах певної спеціалізації (як от «соціально-правовий захист») соціальний педагог може працювати в:

- освітніх закладах (дошкільних, загальноосвітніх, професійних, вищих, спеціальних);
- позашкільних освітньо-виховних закладах (будинках і палацах дитячої творчості та ін.);
- комунальних установах (дитячо-підліткових клубах, центрах соціальної реабілітації тощо);
- установах Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді (центрах, управліннях та ін.);
- установах державної влади (відділах у справах захисту дітей виконкомів рад народних депутатів);
- закладах Міністерства внутрішніх справ (відділах у справах неповнолітніх, слідчих ізоляторів, виправних колоніях);
- громадських організаціях.

Умови невизначеності з місцем майбутнього працевлаштування студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» спричиняють відсутність чітко окреслених перспектив: по-перше, щодо організаційної специфіки реалізації їх майбутньої професійної діяльності в межах установи конкретного виду; по-друге, щодо формування типових портретів об'єктів їх професійного впливу.

Такі обставини, з нашої точки зору, суттєво ускладнюють дотримання (на предметному рівні) принципу наступності в реалізації практичної

підготовки майбутніх соціальних педагогів. Зазначена проблема, в свою чергу, ставить під загрозу процес професійної адаптації майбутніх фахівців, однією з провідних умов якого визначено не лише поетапність у набутті когнітивної, операційної, комунікативної та організаційної компетентностей, але й наявність відповідних змін у самооцінці студентом себе як майбутнього професіонала. Зрозуміло, що для позитивної динаміки цієї складової «Я-концепції», в контексті практичної підготовки майбутнього фахівця, необхідним є визначення такого універсального критерію, який би був визначальним для ефективної професійної взаємодії соціального педагога в цілому. Теоретико-методологічні засади соціально-педагогічної діяльності свідчать, що таким критерієм може виступати така особистісно-професійна якість соціального педагога, як толерантність.

Висновки. Отже:

1. Аналіз сучасного педагогічного доробку показав, що в дослідженнях науковців недостатньо приділено увагу питанню практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів, яка виступає потужним інтегруючим складником підготовки фахівця до професійної діяльності. Під професійною підготовкою майбутніх соціальних педагогів розуміємо процес формування фахівця нового типу, здатного компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми в усіх типах та видах навчально-виховних установ і закладів соціальної роботи. Практичну підготовку майбутнього соціального педагога слід розглядати як провідний структурний елемент цілісної системи професійної підготовки, пріоритетну форму навчальної діяльності.

2. Провідними принципами побудови моделі ступеневої підготовки майбутніх соціальних педагогів в процесі різних видів соціально-педагогічної практики є: принцип поступового професійного ускладнення соціально-педагогічної практики; принцип інтеграції; принцип особистісної орієнтації.

3. Умови ефективної практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах освіти можна класифікувати за такими напрямками: організаційно-педагогічні; психолого-педагогічні; матеріально-фінансові.

4. Важливими специфічними чинниками ефективності соціально-педагогічної практики є: особливості бази практики (тип закладу, рівень досвідченості у здійсненні соціально-педагогічного впливу фахівців та установи в цілому, ступінь укомплектованості штату тощо), професійна

компетентність керівників практики від ВНЗ, рівень професійної визначеності студента, потреби клієнта або групи клієнтів.

Перспективним напрямом подальшого вивчення проблеми практичної підготовки студентів вищого навчального закладу спеціальності “Соціальна педагогіка ” ми вважаємо вироблення та апробацію наскрізної моделі соціально-педагогічної практики, стрижневим компонентом якої виступає формування толерантності – базової особистісно-професійної якості соціального педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / [авт. тексту А.Й. Капська, О.В. Безпалько, Р.Х. Вайнола]. – К., 2002. – 164 с.
2. Артюшкіна Л.М. Ступеневий підхід до практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів / Л.М. Артюшкіна, О.М. Полякова // Педагогічні науки: Збірник наукових праць. – Суми: Сум ДПУ ім. А.С.Макаренка, 2002. – С. 20–27.
3. Волков К.М. Деякі питання зв'язку педагогічної науки і педагогічної практики / К.М. Волков // Радянська педагогіка. – 1970. – № 9. – С. 80–83.
4. Гусякова Л.Г. Образовательные программы и формы подготовки специалистов в области социальной работы / Л.Г. Гусякова // Актуальные проблемы социологии, психологии и социальной работы. – Барнаул, 1995. – Вып. 4. – С. 6–11.
5. Корсак К.В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів: Монографія / К.В. Корсак. – К. : МАУП-МКА, 1997. – 208 с.
6. Фалинська З.З. Модель неперервної практичної підготовки у вищих навчальних закладах / З.З. Фалинська // Збірник наукових праць в сучасній інформаційній технології та інноваційні методи навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – Київ–Вінниця: ТОВ „Вінниця”, 2006. – Вип. 9. – С. 467-471.
7. Шапиро Б.Ю. Предметно-профессиональная подготовка социальных работников: задачи, содержание, организация / Б.Ю. Шапиро // Социальная работа. – 1992. – Вып. 5. – С. 81–101.

УДК 378.371

М.В. Іващенко

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С.Сковороди

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ТЬЮТОРА

У статті розглянуті складові професійної компетентності тьютора та аспекти використання мультимедіа. Визначено особливості мультимедійних засобів та їх місце в процесі формування компетентності майбутніх тьюторів.

В статье рассмотрены составляющие профессиональной компетентности тьютора и аспекты использования мультимедиа. Определены особенности мультимедийных средств и их место в процессе формирования компетентности будущих тьюторов.